

הלכות יסודי התורה

פרק א'

מצוות עשה לדעת שיש מצוי ראשון, שהוא מציא כל נמצא, והוא מחויב המציאות, המנהיג את כל הבריאה. כמו כן מצווה לדעת שהאלוה אינו גוף ולא דמות הגוף ולא ישיגוהו מקרי הגוף, וקיומו הוא נצחי, ללא שינויים. אחדותו של האלוה אינה רגילה, אלא הינה אחדות מהותית, שאינה ניתנת לחלוקה. כל הביטויים הנזכרים בתורה ובנביאים, שנראה מהם כאילו יש לאלוה גוף, או שחלים בו שינויים, הינם בדרך משל, "דיברה תורה בלשון בני אדם".

נקודות להרחבה:

1. רבים הקשו על הרמב"ם, שידיעת ה' היא הבסיס לקיום המצוות, וכיצד אם כן ניתן למנות אותה כמצווה בפני עצמה. התשובה היא שכונת הרמב"ם (כמו שבאה לידי ביטוי בספר המצוות בשפת המקור) היא שהמצווה היא להגיע לידיעה זאת, להשתכנע בכך, ולא רק להאמין בכך בפשטות.
2. רבים תקפו את הרמב"ם על לשונו "שיש שם מצוי", שנראה כאילו האלוה נמצא במקום מסוים. התשובה לכך היא שבערבית (שפתו המדוברת של הרמב"ם) משתמשים בביטוי "יש שם" לאו דווקא בהתייחס למקום מסוים, בדומה לביטוי באנגלית "there is".
3. פרק זה הינו הבסיס לחלק הראשון בספרו של הרמב"ם מורה הנבוכים, שם דן הרמב"ם בהרחבה בביטויים של התורה והנביאים שנראה מהם שיש לאלוה גוף, וכן בהוכחות למציאות ה' ולאחדותו.

פרק ב'

מצווה לאהוב את ה' וליראה אותו. הדרך לאהבה וליראה היא ע"י התבוננות במעשי ה'.

מלאכים אינם גופים, אלא צורה ללא גוף, ועל כן לא ניתן לראות מלאך, אלא במראה הנבואה. המלאכים נבדלים זה מזה בדרגתם (עשר דרגות שונות), וככל שהם בדרגה גבוהה יותר, כך הכרתם את ה' גבוהה יותר, אך אף אחד מהם אינו משיג את ה' כמו שה' משיג את עצמו.

הבורא וידיעתו וחיוויו אינם דברים שונים, אלא הם דבר אחד, ולכן ידיעת ה' שונה מידיעתנו, אולם בדרגה שלנו איננו יכולים להבין את ידיעתו. בנוסף, מכיוון שכל הנבראים תלויים בו, הוא יודע את כולם, ואין דבר נעלם ממנו, וידיעה זאת איננה חיצונית לו עצמו. פירושם של הדברים שנאמרו בשני הפרקים הללו הוא הנקרא מעשה מרכבה, וחכמים הזהירו אותנו במסירת הפירוש רק לאדם חכם המבין מדעתו.

נקודה להרחבה:

שיטת הרמב"ם שלא ניתן לראות מלאך אלא במראה הנבואה קשה מכמה מקומות. בתנ"ך המתארים מפגש של האדם עם מלאך (לדוגמה: אברהם עם שלושת המלאכים, או המפגש של בלעם עם המלאך). במורה נבוכים (במב) מסביר הרמב"ם שסיפורים אלו היו במראה הנבואה בלבד.

פרק ג'

בפרק זה מתוארים מערכת השמש והכוכבים כפי שתפס אותם המדע בתקופת הרמב"ם. הכוכבים קבועים בשמיים ע"י מערכת של 'גלגלים', שהם האחראים לסיבובם של הכוכבים. לכוכבים ישנה נפש דעה והשכל, והם נמצאים בדרגה גבוהה יותר מבני האדם בידיעת ה'. היום אנו יודעים כמובן שהכוכבים עשויים מחומר בדיוק כמו הארץ, וכן שהכוכבים אינם קבועים בגלגלים, אלא שאנו רואים אותם מסתובבים משום שכדור הארץ מסתובב, או משום שהם סובבים סביב השמש בעזרת כוח המשיכה.

תמצית וביאור של הלימוד, הלכות יסודי התורה מבית הרמב"ם היומי.

פרק ד'

בפרק זה מתוארת מערכת החיים והטבע בכדור הארץ כפי שתפס אותה המדע בתקופת הרמב"ם. הבריאה מחולקת לארבעה יסודות - אש, רוח, מים וארץ - המרכיבים בתערובת שונות דברים שונים. היום אנו יודעים כמובן שאבני היסוד של הבריאה הם האטומים, שאף הם מתחלקים לחלקים שונים.

הדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, השונה מהותית מנפש של שאר בעלי החיים. צורת הנפש הזאת אינה זקוקה לגוף כדי להתקיים, ועל כן קיומה נצחי, גם לאחר שיאבד הגוף ויתפרק ליסודות מהם נוצר. פירושם של הדברים שנאמרו בשני הפרקים הללו הוא הנקרא מעשה בראשית, וחכמים הזהירו אותנו במסירת הפירוש רק ליחיד היכול להבין אותו.

עניינם של ארבעת הפרקים הללו הוא מה שקראו חכמים 'פרדס', ואין ראוי לעסוק בעניינים אלו אלא מי שכבר למד את האסור והמותר ואת שאר המצוות. ואף שקראו לשאר המצוות 'דבר קטן', הם הטובה הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך הוא ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העולם הבא, **ואפשר שידעם הכל קטן וגדול איש ואישה בעל לב רחב ובעל לב קצר.**

נקודה להרחבה:

הר"ן בדרשותיו מסביר שבמעשה בראשית אין הכוונה לחכמת הטבע לכשעצמה, שהרי אין סיבה להסתיר חכמה זאת. הכוונה היא לסיבות לפעולתם של הדברים בחכמת הטבע (לא כיצד הטבע פועל, אלא מדוע הוא פועל כך), דבר שאפשר להשיג אותו רק ע"י שפע אלוהי.

פרק ה'

בשלוש עברות חמורות - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים - אם גוי מאיים על אדם שיעשה את העבירה או שימות - ייהרג ואל יעבור. אולם בשאר עבירות הדבר תלוי: אם הגוי מכוון להנאת עצמו יעבור את העבירה ולא ייהרג. אולם אם הגוי מכוון להעביר על דתו, הדבר תלוי: אם יש שם עשרה אנשים מישראל ייהרג ואל יעבור, אולם אם אין שם עשרה אנשים מישראל יעבור ולא ייהרג. ואם יש שעת השמד, שגזרו לבטל מצוות, ייהרג ואל יעבור אפילו בפחות מעשרה.

מי שנמצא במצב של יעבור ואל ייהרג ובחר להיהרג ולא לעבור - מתחייב בנפשו. ואם היה צריך להיהרג ועבר ולא נהרג - עבר על חילול ה', אך אין מענישים אותו בידי אדם, שהרי היה אנוס. אולם חייב לעשות מאמץ לברוח ממקום השמד.

אם דרשו הגויים שייתנו להם יהודי אחד להרגו ולא - יהרגו את כולם, אסור להסגיר להם אף אחד, אף שיהרגו את כולם, אלא אם כן דרשו אדם ספציפי שהיה מחויב מיתה. והוא הדין בנשים שדרשו מהן אחת ע"מ לטמא אותה.

ישנם שני סוגים נוספים של חילול ה': אדם העובר עבירה להכעיס, ואדם גדול בתורה שמתנהג בצורה לא מכובדת. ואם מתנהג בצורה שמכבדת את התורה - קיים מצוות קידוש ה'.

נקודות להרחבה:

1. דעת הרמב"ם שאדם שמסר עצמו למיתה על אחת העבירות במקום שלא היה צריך לעשות כן הרי זה מתחייב בנפשו. אולם דעת בעלי התוספות שיש בכך מידת חסידות.

2. הרמב"ם באגרת השמד תוקף בחריפות את דעת אחד החכמים, שטען שהודאה באמונתם של הגויים, ללא מעשה אקטיבי, יש בה דין ייהרג ואל יעבור. הרמב"ם כתב שבמקרה כזה יודה ולא ייהרג.

לב הלימוד

תמצית וביאור של הלימוד, הלכות יסודי התורה
מבית הרמב"ם היומי.

פרק ו'

אסור לאבד או למחוק שם משבעת השמות הקדושים שנקרא בהם ה': שם הוויה, שם אדנות, אל, אלוה, אלהים, אלהי, שדי וצבאות. כתבי הקודש ופירושיהם אסור לאבדם ביד, אולם אם מדובר בס"ת שכתבו מין - יישרף יחד עם השמות הקדושים שבו, כיוון שלא כתב אותו לשמו. אבל סתם גוי שכתב את אחד השמות - גונזים אותו. הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה לוקה, וכן השורף עצי הקדש דרך השחתה לוקה.

נקודה להרחבה:

ריבוי הנייר בימינו יצר בעיה בגניזת כל הניירות שנדפסו עליהם דברי תורה. לכן יש שהתירו למחזר נייר שנדפסו עליו דברי תורה ללא אחד משבעת השמות.

פרק ז'

אדם גדול בחכמה וגיבור במידותיו, שנכנס ל'פרדס', ומחשבתו עסוקה רק בעניינים רוחניים ובעיסוק בקב"ה, שורה עליו רוח הקודש (נבואה) והוא נהפך לאיש אחר. ישנן דרגות שונות בנבואה, ובכל מקרה הנביאים מתנבאים רק מתוך שינה ואיבוד כוחות הגוף, בדרך משל, ולא בכל עת שירצו, אלא מתוך כוונה ומתוך שמחה (לעיתים ע"י כלי נגינה). יוצא דופן הוא משה רבנו, שהתנבא מתוך ערות, ללא פחד, בצורה ישירה ולא במשל, ובכל עת שרצה. בגלל מדרגתו המיוחדת פרש מן האישה, קרן עור פניו ונתקדש כמלאכים.

ישנם נביאים שמתנבאים רק לצורך עצמם, להוסיף דעת, וישנם נביאים הנשלחים אל עם או עיר כדי להדריכם או להזהירם. כאשר נביא כזה נשלח, הוא עושה אות ומופת כדי שידעו שהוא נביא אמת. אמנם, ייתכן שהאות והמופת לא יהיו אמיתיים, ולכן יש להאמין לנביא רק אם היה ידוע שהוא ראוי לנבואה. ואף שייתכן שגם אדם כזה משקר ואינו באמת נביא, התורה צוותה להאמין לו.

נקודות להרחבה:

1. הרמב"ם אומר שהנבואה היא מיסודי הדת, משום שרוב מוחלט של התורה נמסר לנו בנבואה, ומי שלא מאמין בהיתכנות הנבואה - לא יכול להאמין בתורה מן השמיים. במורה נבוכים (גכד) מסביר הרמב"ם שאחת המטרות בעקידת יצחק הייתה הוכחה לכך שאין לנביא ספק באמיתות נבואתו (אף שהיא בחלום ובמשל), שהרי אם היה לאברהם אפילו ספק קל בנבואתו לא היה עוקד את יצחק בנו.

2. בחלק השני של מורה נבוכים מקדיש הרמב"ם פרקים רבים להסבר מהות הנבואה ולביאור הדרגות השונות שלה.

פרק ח'

אמונה בנביא ע"פ אותות שעשה אינה מושלמת, כיוון שייתכן שיעשה אותות בדרך כישוף. האמונה במשה רבנו לא נבעה מן האותות שעשה, אלא ממה שראו כל ישראל בהר סיני שהקב"ה מדבר איתו. לכן, אם יקום נביא אחר שיעשה אותות ויבא להכחיש את נבואת משה, אל לנו להאמין לו. כל מה שאנו מאמינים לנביא שעושה אותות הוא מכיוון שהתורה ציוותה עליו להאמין לו - "אליו תשמעון".

לב הלימוד

תמצית וביאור של הלימוד, הלכות יסודי התורה
מבית הרמב"ם היומי.

פרק ט'

התורה עומדת לעולם ולא תשתנה. לכן, כל נביא שיגיד שעלינו לשנות, להוסיף או לגרוע ממצוות התורה באופן קבוע הרי הוא נביא שקר ומיתתו בחנק. אולם אם הורה לעבור על דברי תורה באופן זמני - שומעים לו, כמו אליהו בהר הכרמל, אלא אם כן הורה לעבור על איסור ע"ז, שאז הוא נביא שקר ומיתתו בחנק. ואפילו אם אמר שמשמיים הורו לו שהלכה כדעת חכם מסוים הרי זה נביא שקר, שהרי "לא בשמיים היא".

העובר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו, והכובש נבואתו - מיתתו בידי שמיים.

נקודה להרחבה:

שני הפרקים הללו הם בעצם טענות כנגד הנצרות והאסלאם, שקמו ע"י 'נביאים' שטענו שישנם שינויים בתורה.

פרק י'

אדם הראוי לנבואה שטוען שנשלח מאת ה' אינו צריך לעשות ניסים כנגד הטבע כדי להוכיח שהוא נביא אמת, אלא בודקים אותו פעמים הרבה האם נבואותיו על העתיד מתקיימות במלואן. אמנם אם התנבא נבואת פורענות שלא התרחשה אין הדבר מעיד שהוא נביא שקר, כיוון שיייתכן שעשו תשובה והקב"ה סלח להם. אולם אם התנבא לטובה ונבואתו לא התקיימה - הרי הוא נביא שקר. אם נביא העיד על אדם אחר שהוא נביא אמת, אין הנביא השני צריך בדיקה. אדם שהוחזק כנביא אסור להרהר אחר נבואתו או לנסותו יותר מדי.

נקודה להרחבה:

מפרשים אחרים חולקים על הרמב"ם בעניין אימות הנביא: דעת ריה"ל שנביא חייב לעשות ניסים נגד הטבע כדי לאמת את נבואתו. גם לגבי נבואה שלא מתקיימת ישנם חולקים: דעת 'אור השם' שגם נבואה לטובה יכולה להשתנות, אלא אם מדובר בנבואה שבה נבדק הנביא - נבואה כזאת לא תשתנה (בין לטובה בין לרעה).